

Dricker ungdomar i idrottsförening mindre alkohol än de som inte är med i en idrottsförening?

Stig Elofsson, Ulf Blomdahl, Magnus Åkesson
och Linda Lengheden

Förord

Forskningsenheten vid idrotts- och kulturförvaltningarna i Stockholms stad och institutionen för socialt arbete vid Stockholms universitet genomför kontinuerligt studier omkring ”Resursutnyttjande och effekter av offentligt driven eller understödd verksamhet på fritidsfältet”.

Studier om barns och ungdomars fritidsvanor och fritidspreferenser har genomförts sedan 1984. I studien ”Ung livsstil” som genomfördes hösten 2004 och våren 2005 i Stockholm, har vi vidgat perspektivet något och strävat efter att mer utförligt kunna beskriva och analysera ungdomars livsvillkor. I första hand står dock ungdomars situation och preferenser på fritidsområdet i centrum för vår studie. Ung livsstil är ett samarbetsprojekt mellan idrotts- och kulturförvaltningarna i Stockholms stad och institutionen för socialt arbete (Stig Elofsson) vid Stockholms universitet. I Stockholm har vi genomfört studier 1985, 1992, 1998, 2004/2005, 2008 och 2011. Studierna om Ung livsstil har också genomförts tillsammans med Haninge kommun (åren 1998, 2004, 2008 och 2012), Helsingborgs stad (åren 2000, 2003, 2006, 2009 och 2012), Jönköpings kommun (1994, 1997, 2000, 2003, 2006, 2009 och 2012), Lidingö stad (åren 2003, 2007 och 2011), Norrköpings kommun 1985, 1991, 1996 och senhösten 2008, i Huddinge 1998 och 2009/2010, i Linköpings kommun 1992, 2009/2010 och 2013, i Eskilstuna kommun 1985, 1993 och 2008, i Kalmar 1992 och 2013 samt i Täby kommun 2013¹.

Ett tack går till de ansvariga för genomförandet av Ung livsstil i de övriga kommunerna. Det är i Haninge Stein Carlsson, i Helsingborg Peter Wennberth, i Jönköping Lena Claesson och Liz Modin, i Lidingö Anders Bergström, John Svensson och Anneli Alexander, i Norrköping Peter Karlsson (1985) och Lars Zetterholm (2008), i Huddinge Toralf Nilsson, i Linköping Ulf Johansson (1992) och Stina Bond (2009, 2013), i Täby Erik Heribertson och Linda Lengheden, i Kalmar Åsa Bengtsson. I Eskilstuna har fältarbetet 2008 genomförts av Elin Karlberg. Även till Karlberg ber vi att få framföra vårt varma tack.

Från projektet Ung livsstil har följande rapporter publicerats sedan 2006:

Blomdahl/Elofsson,	Vilka idrottsanläggningar vill ungdomar i Stockholms stad att det ska satsas på 2006-2010?
Elofsson, S,	Vilken typ av aktiviteter inom fritidsfältet önskar ungdomar i Stockholms stad att det ska satsas på?
Elofsson, S,	Vill gymnasieungdomar att Stockholms stad skall satsa på träffpunkter?
Claesson Nordin, Å, Claesson Nordin, Å, Sjöberg, J,	Deltar Stockholms barn och ungdomar i föreningslivet? God hälsa på lika villkor. Vad tycker pojkar och flickor är viktigt när de idrottar/motionerar på fritiden? – jämförelse mellan de som inte är med i en idrottsförening, respektive med i en lagidrott eller en individuell idrott.
Blomdahl/Elofsson,	Hur många motionerar/idrottar för lite och vilka är dom? -en studie av den unga befolkningen i Stockholm, Haninge, Helsingborg, Jönköping och Lidingö.

¹ Nya studier kommer 2014 att genomföras i Stockholm och Huddinge.

- Elofsson/Lengheden/Leis, **Vilka webbsidor besöker gymnasielever i Stockholms stad?**
- Elofsson, S, **Ungdomars hälsa – har kulturskolan samma positiva effekt på hälsa som idrottsförening?**
- Blomdahl/Elofsson, **Idrott och motion bland ungdomar i särskolan.**
Elofsson/Karlsson, **Föräldrars och andra vuxnas betydelse för alkoholkonsumtionen.** En studie av högstadie- och gymnasieelever.
- Elofsson/Blomdahl, **Hälsa och livskvalitet hos ungdomar i särskolan.**
Elofsson, S, **Vilka nyttjar inte det offentligt subventionerade fritidsutbudet och hur är deras hälsa och livskvalitet?**

Studier om de vuxnas fritidsvanor och fritidspreferenser har i Stockholm utförts av oss 1985, 1998, 2008, 2009 och 2012.

De **vuxnas** motionsvanor, hälsa och sy punkter på vilka idrotts- och motionsanläggningar som staden ska satsa på under perioden 2009-2013 har undersökts i Stockholms stad. Dessa rapporter har namnet:

- Blomdahl/Elofsson/Öhman, **Vilka anläggningar/verksamheter tycker den vuxna befolkningen att Stockholms stad ska satsa på under 2009-2013?**
- Blomdahl/Elofsson/Öhman, **Vilka anläggningar/verksamheter tycker de fysiskt inaktiva vuxna att Stockholms stad ska satsa på under 2009-2013?**

Utvärderingar inom kulturförvaltningens ram har skett när det gäller kulturskolan och bibliotek:

Följande rapporter har publicerats:

- Blomdahl/Frostensson, **Vilket betyg ger barn, ungdomar och föräldrar kulturskolan?**
- Frostensson, C, **Lust och glädje. Hur uppfattar och värderar eleverna kulturskolans undervisning?**
- Markensten, K, **Varför slutar du i kulturskolans musikundervisning?**
- Elofsson, S, **Kulturskolan 1998. Kön och social bakgrund.**
- Blomdahl/Elofsson/Eriksson, **PUNKTmedis- en utvärdering av en ungdomssatsning på Medborgarplatsens bibliotek i Stockholm.**

Ung livsstil bland **ungdomar i särskolan** har genomförts i Jönköping åren 2000, 2003, 2006, 2009 och 2012, i Haninge 2005, 2008 och 2012, i Stockholm 2008/2009 och 2013, i Kalmar 2012 och i Tyresö hösten 2009². Ansvarig för genomförande av studierna i Jönköping har Lena Claesson, Liz Modin och Karin Hyltén varit. I Haninge har Stein Carlsson och Ann-Britt Öhrstig stått för det praktiska fältarbetet tillsammans med fritidsledarna på Jordbrogården. Malin Bernt, Jennifer Wallentin och Claes Åhammar har tillsammans genomfört fältarbetet i Stockholm. I Tyresö har Judit Kisvari och Susanne Svidén ansvarat för allt fältarbete.

² En studie i särskolan i Stockholm genomförs 2014.

Ovanstående personer är också medförfattare till forskningsrapporten ”Idrott och motion bland ungdomar i särskolan”. Den andra rapporten från studierna i särskolan heter: Hälsa och livskvalitet hos ungdomar i särskolan. Författare till denna rapport är Stig Elofsson och Ulf Blomdahl.

Till följande personer vill vi framföra vårt tack för ”kritisk” läsning av hela eller delar av olika utkast till den här rapporten: Suzanne Lundvall, Karin Redelius, Bengt Larsson, Patrik Karlsson, Toralf Nilsson, Steinar Olsen, Jonny Costmar, Peter Ahlström, Jan Grönqvist, Karin Hyltén och John Svensson.

För det slutgiltiga innehållet i den här rapporten är vi dock själva ansvariga.

Stockholm i juni 2014

Stig Elofsson
Fil. dr i statistik och docent i socialt arbete
Institutionen för socialt arbete
Stockholms Universitet
Tel: 08-16 20 22
E-post: stig.elifsson@socarb.su.se

Ulf Blomdahl
Forskningsledare Ung livsstil
Tel: 070-665 11 21
E-post: ulf.blomdahl@telia.com

Magnus Åkesson
Folkhälsoutvecklare
Idrottsförvaltningen
Stockholms stad
Tel: 08-508 27 638
E-post: magnus.akesson@stockholm.se

Linda Lengheden
Projektsamordnare Ung livsstil
Tel: 073-681 36 33
E-post: linda.lengheden@gmail.com

Tidigare publikationer inom Ung livsstil finns att hämta på:

<http://www.stockholm.se/idrott/forskning>
<http://www.huddinge.se/unglivsstil>
<http://www.taby.se/unglivsstil>

C författarna och Stockholms stads idrottsförvaltning
Framsida: Mats Lidström
ISBN: 91 86768 88 7

Innehåll

Inledning	1
Syfte och frågeställningar	2
Tidigare forskning	3
Vad säger resultaten om situationen i Sverige?.....	5
Material och metoder	8
Mått.....	8
Medlemskap i idrottsförening	9
Mått på familjsituation och relation till föräldrar.....	9
Mått på social bakgrund.....	9
Grad av invandraranknytning	10
Undersökningsgrupp	10
Statistiska metoder.....	13
Resultat	14
Sammanfattning och diskussion	22
Varför dricker ungdomar i idrottsförening mindre?	23
Varför dricker fler flickor i lagidrotter i gymnasiet?	27
Referenser	30
Bilaga	33

Inledning

Många anser att idrott och alkohol inte hör ihop och många idrottsklubbar och idrottsförbund har klara policys kring detta, inte minst när det gäller ungdomar. Frågan är då om idrottande ungdomar (främst de som är med i idrottsförening) nyttjar alkohol i mindre utsträckning än andra.

Att alkohol har en direkt negativ inverkan på idrottsprestation är klarlagt i flera studier. Bland annat ser man att alkoholintag i samband med fysisk aktivitet leder till dehydrering (uttorkning), försämrad kontraktionsförmåga (muskelnns förmåga att dra ihop sig/arbota) och glykogeninlagring (kolhydratinlagring) i muskulaturen och försämrad balans och reaktionsförmåga.³ Riksidrottsförbundet (RF) tar också på eget initiativ⁴ avstånd från nyttjande av alkohol i unga åldrar i sin idéskrift *Idrotten vill* genom denna skrivning ”Att ta ställning mot sådant som är skadligt och nedbrytande, t ex användande av droger och tidigt bruk av alkohol, är därför självklart”⁵. RF har även förtydligat sitt ställningstagande mot alkohol i policyn *Alkohol och tobak inom idrotten*⁶. I policyn betonas att det är viktigt att idrottande unga får möta positiva förebilder även när det gäller bruk av alkohol samt att idrotten ska utgöra en trygg miljö där föräldrar med förtroende ska kunna låta sina barn delta. Policyn innehåller bland annat tre punkter som tydliggör idrottens förhållningssätt gentemot bruk av alkohol och dessa går ut på att alkoholdrycker inte ska förekomma i samband med idrottsverksamhet för barn och ungdomar, att alkoholfrågor tas upp i samband med ledarutbildning i syfte att nå en samlad policy samt att uppmärksamma de barn och ungdomar som har föräldrar med missbruksproblematik.

Distriktidrottsförbunden (DF) har inget uppdrag att arbeta fram egna, lokala policys gällande alkoholfrågor. Däremot hjälper DF föreningarna i sitt område med att bryta ner och förverkliga RF:s policy, framförallt genom olika typer av utbildningsinsatser. Det är sedan upp till respektive enskild förening hur man vill arbeta med alkoholfrågorna med sina

³ Se till exempel Vella och Cameron-Smith, *Alcohol, Athletic Performance and Recovery* 2010.

⁴ Det finns inga särskilda skrivingar varken i regeringens proposition eller regleringsbrev om att idrotten ska arbeta mot bruk av alkohol.

⁵ Riksidrottsförbundet, *Idrotten vill*, 2009.

⁶ Riksidrottsförbundet.

medlemmar⁷. En del av specialidrottsförbunden har utarbetat policys för respektive idrott liknande RF:s alkoholpolicy⁸.

Ser vi till hur kommunerna arbetar förebyggande mot idrott och alkohol så är det framförallt i regleringarna för det kommunala föreningsstödet som alkoholfrågan berörs. I sex av de tio kommuner som ingår i föreliggande studie finns det skrivningar som reglerar att stödet inte betalas ut om det förekommer bruk av alkohol eller droger i verksamheten. Exempel på kommunernas skrivningar i bidragsreglerna nedan:

...inte heller får det stimuleras till bruk av alkohol eller droger⁹.

Bidrag beviljas endast till verksamhet som äger rum i en drog- och alkoholfri miljö¹⁰.

Föreningen ska verka för en alkohol-, drog- och dopingfri verksamhet¹¹.

Föreningen ska arbeta för en drog- och tobaksfri verksamhet och vara öppen för alla¹².

Syfte och frågeställningar

Syftet med den här rapporten är att undersöka hur alkoholkonsumtionen ser ut bland ungdomar som är medlemmar i idrottsförening jämfört med övriga ungdomar. Under detta syfte behandlas följande två frågeställningar.

1. Finns det skillnader när det gäller andelen som nyttjar alkohol?
2. Finns det skillnader när det gäller andelen som har en mer omfattande konsumtion av alkohol?

⁷ Korrespondens med Stockholms idrottsförbund, december 2013.

⁸ Se till exempel Svenska handbollförbundet, Svenska ridsportförbundet.

⁹ Stockholms stads idrottsförvaltning, bidragsregler, 2013.

¹⁰ Huddinge kommun, Regler för föreningsbidrag i Huddinge kommun, 2013.

¹¹ Linköpings kommun, bidragsregler, 2013.

¹² Jönköpings kommun, Program för bidrag till föreningar inom fritidsnämndens ansvarsområde., 2000.

Tidigare forskning

I en artikel "Idrottare spolar inte kröken" presenterar Olof Unogård och Mikael Mattson en kunskapsöversikt där man finner att det är mycket tveksamt om man kan dra slutsatsen att idrottare skulle nyttja alkohol i mindre utsträckning (Svensk idrottsforskning, 2013). En något mer fyllig presentation ges i den kunskapsöversikt som nyligen publicerats (Mattsson m fl, 2014). Som de påpekar bygger deras resultat främst på självskattning från utländska studier från USA, Kanada, Australien och Nya Zeeland bland idrottsstudenter (college athletes eller intercollegiate athletes). Dessa ungdomar har ofta idrott som sin huvudsakliga sysselsättning och studerar många gånger med stöd av något slags idrottsstipendium. Ofta bor de på campus långt hemifrån vilket gör deras sociala miljö olika den som gäller för flertalet ungdomar i Sverige som är med i idrottsförening. Deras slutsats från dessa studier är att idrottsstudenter dricker mer alkohol än andra ungdomar.

Författarna påpekar att det finns en mycket begränsad nordisk forskning som behandlar hur det ser ut när det gäller sambandet mellan idrottsutövande (i förening) och alkohol. Här handlar det då om en studie som Elofsson presenterade 1998 där han drog slutsatsen att det var mycket tveksamt om ungdomar (på högstadiet och gymnasiet) som var medlemmar i idrottsförening nyttjade alkohol i lägre utsträckning (Elofsson, 1998). I huvudsak framträdde inga skillnader mellan medlemmar i idrottsförening och övriga ungdomar när det gällde andelen som nyttjat alkohol de senaste fyra veckorna, men bland högstadieelever och gymnasiepojkar fanns en tendens till lägre användning bland dem som sysslade med individuella idrotter. Ett problem med dessa resultat är att de nu blivit gamla. Vid sidan av detta finns en svensk studie, innefattande 15-17-åriga ungdomar, som refereras till i RF:s policydokument där man anger att det inte finns någon skillnad mellan de som idrottar eller är med i idrottsförening jämfört med de som inte gör/är med (Davidson & Cederlid, 2011 även kallad IQ-studien). I den studien mäts alkoholkonsumtion via frågan kring hur gammal man var när man drack alkohol (starköl, vin, sprit första gången), dvs debutålder. Uppgifter kring idrottande respektive medlemskap i idrottsförening utgår från ungdomarnas egna svar på frågor kring om de idrottar eller tränar regelbundet samt om de är med i något idrottslag, klubb eller idrottsförening. Man bör notera att svarsfrekvensen endast är 30 %. Med tanke på den låga svarsfrekvensen behandlas denna studie inte närmare.

Till detta bör läggas några studier som Unogård och Mattson (2013) inte diskuterar närmare i artikeln men som de tar upp i sin kunskapsöversikt. Stark och Romelsjö finner i en studie av skolelevers drogvanor 1999 i grundskolans årskurs 9 (cirka 15 år) att medlemmar i

idrottsförening inte hade mer restriktiva alkoholvanor än övriga elever (Stark & Romelsjö, 2003). De gör dock ingen analys där de kontrollerar för elevernas sociala bakgrund. Trondman (2005a) finner i Ungdomsstyrelsens studie av 13 - 20-åringar från 2005 att de som fortsatt med idrott dricker mindre alkohol än de som hoppat av. Man bör också notera att bortfallet i denna studie är högt, endast 53 % i urvalet besvarade enkäten. En uppföljande studie av gymnasieelever i sista årskursen (cirka 18 år) från 2000 pekar däremot på att ju mer eleverna är involverade i idrotten desto mer dricker de (Trondman, 2005b). Inte heller i detta fall görs dock någon kontroll för ungdomarnas sociala bakgrund, trots att Trondman tar upp att en förklaring till högre konsumtion bland de idrottsengagerade ungdomarna kan vara att de har ett större socialt kapital (vilket även inkluderar "högre" socioekonomisk ställning).

En mer fördjupad analys gör däremot Wagnsson i sin avhandling (Wagnsson, 2009). Denna bygger på en longitudinell ansats där elever från grundskolans årskurs 4 respektive 7 samt elever från första årskursen i gymnasiet följs upp vid två tillfällen, dels efter ett år, dels efter två år. För det första konstaterar han att den genomsnittligt rapporterade alkoholkonsumtionen i alla åldersgrupper (13-18 år) är lägre bland ungdomar som är med i idrottsförening än bland övriga ungdomar. I en mer fördjupad analys studerar han hur stor andel ungdomar som ofta druckit alkohol (1-2 ggr i veckan eller oftare) kopplas till deltagande i idrottsförening efter kontroll för kön, ålder, etnicitet och socioekonomiska förhållanden. Resultaten av denna analys visar att det är något mindre än hälften så vanligt (oddskvoten blir 0.44) att medlemmar i idrottsförening skulle nyttja alkohol i denna utsträckning. Tyvärr presenterar han inga speciella analyser av hur sambandet kan variera med avseende på kön och ålder.

Ser man sammantaget till resultaten från de svenska studierna är resultaten splittrade. Till en del kan detta självklart förklaras av olikheter i studiernas upplägg (inte minst när det gäller vilka åldersgrupper man studerar), olikheter när det gäller mått (på engagemang i idrott likväl som alkoholkonsumtion) samt olikheter när det gäller hur man analyserar data. En gemensam slutsats torde man dock kunna dra. Det finns bland dessa studier knappast någon som drar slutsatsen att deltagande i idrottsförening i större utsträckning skulle ha en positiv effekt när det gäller alkoholkonsumtion.

Några senare studier från Norge ger också en något splittrad bild. Här skall man notera att Wagnsson i sin avhandling anger att just Norge och Island tycks utgöra undantag när det gäller sambandet mellan idrott och alkoholkonsumtion. I de flesta övriga västerländska länder har det konstaterats att idrottare dricker lika mycket eller mer än icke-idrottare (Wagnsson,

2009, s 93). Enligt Wichstrøm och Wichstrøm (2009) ökar deltagande i idrottsförening inriktad mot lagidrotter sannolikheten för hög alkoholkonsumtion i äldre tonåren eller vuxen ålder. Data hämtas här från en longitudinell undersökning innefattande ett slumpmässigt nationellt urval av högstadie- och gymnasieelever år 1992, som följts upp vid tre tillfällen: 1994, 1999 och 2006. Som mått på alkoholkonsumtion används hur ofta man varit klart berusade (intoxication) under de senaste 12 månaderna. Vid första tidpunkten gäller att ungdomar som ägnade sig åt idrott hade lägre frekvens av berusning än de som inte sysslade med sport. Ser man till resultaten från den första omgången skulle alltså ungdomar som sysslar med lagidrott mindre ofta varit berusade än övriga elever. Den negativa bilden handlar alltså om att de som sysslar med lagidrott ökar sin alkoholkonsumtion mera med ökad ålder. Ser man till de två senare åren gäller alltså motsatsen – det är vanligare att de som sysslar med lagidrott oftare varit berusade. Dessa resultat motsäger därför knappast de resultat som redovisats av Hellandsjø et al (2002). Denna studie visar att ungdomar med tidig alkoholdebut (< 14 år) i mindre utsträckning deltar i organiserad idrott än de som debuterar senare och ger alltså ett stöd för att deltagande i idrottsförening kan förskjuta alkoholdebuten. Författarna pekar på tre tänkbara förklaringar till att det finns ett sådant samband, nämligen 1) att de flesta norska idrottsklubbar har strikta regler när det gäller bruk av alkohol, 2) att ändrade familjestrukturer lett till att idrottsklubbar fått en mer dominerande plats som en socialisationsarena, 3) att deltagande i idrottsförening upptar en betydande del av dessa ungdomars tid, vilket skulle minska utrymmet för att ta del i normbrytande aktiviteter som att bruka alkohol eller droger.

Martinsen & Sundgot-Borgen har i sin studie gjort en jämförelse mellan förstaårsstuderande på 16 norska Elite Sport high schools (16-17 år gamla) och två utvalda high schools (som alltså blir kontrollgrupp). Författarna finner att eleverna på Elitsportskolorna dricker mindre alkohol än eleverna från kontrollgruppen.

Vad säger resultaten om situationen i Sverige?

Eftersom syftet med den här studien är att studera alkoholkonsumtionen bland medlemmar i idrottsförening är det viktigt att vid bedömningen av de olika studiernas relevans ta hänsyn till vilken undersökningsgrupp man utgår från, hur urvalet gjorts, samt mått på fysisk aktivitet eller medlemskap i idrottsförening och mått på alkoholkonsumtion. Man kan då konstatera att de flesta studierna som Unogård & Mattsson refererar till är genomförda i USA, Kanada, Australien och har som studiegrupp idrottsstudenter (college athletes eller intercollegiate athletes). Som de själva påpekar finns det flera problem med att överföra dessa resultat till

deltagande i idrottsförening i Sverige. Till viss del kan även en liknande reservation göras för Martinsen & Sundgot-Borgens studie (2012) där studiegruppen utgörs av första årets studerande på idrottsgymnasium (på norska toppidrettsgymnas).

Blomdahl/Elofsson fann redan 1985 att svaren på direkta frågor kring medlemskap i förening blir osäkra eftersom många av de svarande har oklara begrepp kring vad förening står för (Blomdahl, 1990). Detta har lett till att Statistiska Centralbyrån (SCB) övergått från att redovisa andel medlemmar i förening till att ange deltagare i föreningsliknande aktiviteter. I de studier som genomförts i samarbete mellan Stockholms stads idrottsförvaltning, institutionen för socialt arbete vid Stockholms universitet och andra kommuner inom forskningsprojektet "Ung livsstil" ingår även en öppen fråga, där eleverna fått ange vilka föreningar de är med i. Eftersom många ungdomar tror att deltagande i t ex vissa dansformer och att gå på gym är förening, har de alternativ som ungdomarna angivet i den öppna frågan granskats av oss och personer med god kännedom om det lokala föreningslivet. Dessa har kontrollerat om det handlar om förening i traditionell mening och korrigerat svaren på frågan om medlemskap¹³. Uppskattningsvis handlar det om cirka 10-15% av samtliga elever som har tagits bort därför att det inte handlar om förening. Detta innebär följaktligen att andelen medlemmar överskattas med upp till 10-15 procentenheter. En sådan säker skattning kring medlemskap i idrottsförening finns endast i Elofssons studie (1998). Många andra studier utgår från ungdomarnas egen bedömning av sin fysiska aktivitet (ett flertal studier visar på en markant överskattning) eller medlemskap i idrottsförening.

En annan fråga som är viktig att uppmärksamma är hur man mäter alkoholkonsumtion. I den senaste svenska studien används frågan "Hur gammal var du när du drack alkohol (starköl, vin, sprit) första gången?" (Davidson & Cederlid, IQ Stars, 2011). Denna fråga kan ge en uppfattning om debutålder, men ger självklart ingen information om hur alkoholbruket ser ut bland dem som redan debuterat. Centralförbundet mot alkohol och narkotika (CAN) har i sina metoddiskussioner pekat på två saker som är viktiga att ta hänsyn till om man skall få ett någorlunda valitt mått på alkoholkonsumtion (CAN, 2012). För det första måste man konkretisera olika former av alkohol och helst ställa separata frågor kring var och en av dem. För det andra måste man direkt fråga kring hur många gånger de nyttjat denna form under en väldefinierad tidsperiod. Denna tidsperiod skall vara tydligt avgränsad och skall inte vara

¹³ Här är det viktigt att uppmärksamma att det bland barn, ungdomar finns ett mycket starkt samband mellan medlemskap och aktivitet, dvs de flesta som är medlemmar deltar också i verksamheten aktivt åtminstone en gång per vecka.

alltför lång för att undvika minnesfel och approximativa skattningar. Bland de refererade nordiska studierna är det endast Elofssons (1998) som kan sägas uppfylla dessa villkor någorlunda.

Ett sista metodproblem handlar om i vilken utsträckning man kontrollerar för s k confounders¹⁴. Wichstrøm och Wichstrøm (2009) kan här ses som ett utmärkt föredöme när det gäller en diskussion kring samverkande förklarande variabler. I en rapport av Elofsson & Karlsson visas att alkoholkonsumtion (både om man dricker eller ej eller om man har en mer omfattande konsumtion¹⁵) är tydligt kopplad till familjestruktur, relation till föräldrar, familjens materiella resurser och invandraranknytning. I huvudsak gäller att det finns direkta samband¹⁶ mellan konsumtion (eller ingen alls) och familjestruktur (de som bor med båda sina föräldrar mindre), förtroende (tillit) till föräldrarna (de som uppger att de har det mindre), familjens resurser (ungdomar från familjer med större resurser mer) samt invandraranknytning (invandrarungdomar mindre). Huvuddelen av dessa resultat har även visats i annan forskning (Elofsson & Karlsson, 2011, där även andra referenser ges). Samtidigt gäller att det också finns en tydlig koppling mellan dessa faktorer och medlemskap i idrottsförening, vilket innebär att det är nödvändigt att man kontrollerar för dessa confounders om man vill få en riktig bild av hur medlemmar i idrottsförening skiljer sig från andra ungdomar i detta avseende. Denna typ av kontroll förekommer i analyserna av alla de tre norska studierna samt i den studie som presenterades av Elofsson 1998. Däremot saknar IQs studie som ju spelat en viktig roll i RFs formulering av sitt policydokument helt någon form av mer fördjupad analys.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att underlaget för att bedöma hur alkoholkonsumtionen är bland medlemmar i idrottsförening i Sverige är begränsat. De enda studier som studerar svenska förhållanden utifrån ett metodologiskt tillfredsställande perspektiv (som dock endast studerar om ungdomar dricker alkohol eller ej) är Elofsson (1998) samt, till viss del, Wagnsson (2009). Man skall då komma ihåg att Elofssons studie handlar om situationen under 1990-talet, dvs för mer än femton år sedan. Sedan dess har det skett betydande förändringar bland ungdomar när det gäller alkoholkonsumtion. Andelen ungdomar som konsumerar alkohol har sjunkit sedan början på 2000 både bland elever i årskurs 9 i

¹⁴ Med confounders avses variabler som är starkt korrelerade med såväl utfallsvariabeln som den effektvariabel som man studerar. Exempel på sådana är i det här aktuella fallet familjesituation, familjens resurser samt invandraranknytning, variabler som är starkt kopplade till både nyttjande av alkohol och medlemskap i idrottsförening. Bakom ett samband mellan deltagande i idrottsförening och nyttjande av alkohol kan dölja sig ett samband (för båda) med någon eller några av dessa variabler, som troligen är den som påverkar.

¹⁵ Studien bygger på samma frågor som ingår i den här studien.

¹⁶ Alltså efter kontroll för de övriga ”förklaringsvariablerna”.

grundskolan och i årsskurs 2 på gymnasiet (CAN; 2013). Även den totala konsumtionen mätt i liter ren alkohol per år har enligt CAN minskat tydligt¹⁷. Motsvarande resultat framträder även i de studier vi genomfört inom projektet ”Ung livsstil”. På idrottssidan har man ett mer markerat avståndstagande från alkohol. Den studie som RF refererar till i sitt policydokument är knappast genomförd eller analyserad på ett sådant sätt att den kan sägas ge en relevant bild av hur det ser ut. Det finns därför starka skäl för en ny studie av hur bruket av alkohol ser ut bland ungdomar som är med i idrottsförening jämfört med övriga ungdomar i Sverige.

Material och metoder

Mått

Alkoholvanor. Som utgångspunkt för bestämningen av ungdomarnas alkoholvanor används uppgifter om hur ofta de druckit starköl, starkcider/alkoläsk, vin, sprit respektive hembränd sprit under de senaste fyra veckorna. För vart och ett av dessa alternativ har svarsalternativen varit: ingen gång, 1-2 gånger, 3-5 gånger, 6-10 gånger, 11 gånger eller mer. Genom att frågorna igår i en enkät, vars huvudsyfte är att studera utövande av fritidsaktiviteter och ungas livsstil mer allmänt bör risken för en överskattning av alkoholkonsumtion (liksom droganvändning m m) vara mindre än i enkäter som mer direkt är inriktade mot att studera alkoholkonsumtion och droganvändning¹⁸. Vid sidan av detta har svaren granskats i detalj och i (det begränsade antalet) fall då eleverna (speciellt högstadiepojkar) angett orimligt hög sammanlagd frekvens har dessa överförts till bortfall. Sammantaget uppgår det interna bortfallet på frågorna till cirka 6 % på högstadiet och cirka 5 % på gymnasiet oberoende av kön. Som sammanfattande mått används andelen som uppger att de druckit alkohol under de senaste fyra veckorna samt ett mått på mer ”intensiv konsumtion”. Detta utgår från antal gånger man druckit alkohol¹⁹. I det senare fallet är det viktigt att observera att detta inte motsvarar hur många gånger man druckit alkohol, eftersom det finns tänkbara dubbelräkningar, man kan ju ha druckit flera sorters alkohol vid samma tillfälle.

¹⁷ I årskurs 9 minskar den totala (uppskattade) konsumtionen mellan 2000 och 2012 bland pojkar från 5.4 liter per år till 2.3, bland flickor från 2.9 till 1.6. I årskurs 2 på gymnasiet, där uppgifter saknas före 2004 kan man bland pojkar se en minskning från 7.1 liter per år till 5.7 liter, bland flickor från 4.0 till 3.4 liter.

¹⁸ Till exempel kunde man inom forskargruppen konstatera att uppgifterna kring användningen av anabola steroider, vilket uppmärksammades speciellt under mitten på 1990-talet, i undersökningar låg betydligt lägre än vad man fann i undersökningar som speciellt inriktade sig mot denna problematik. Senare studier har också antytt att den senare typen av undersökningar överskattat bruket, speciellt bland högstadiepojkar.

¹⁹ Vid summeringen används klassmitten för de olika svarsalternativen samt värdet 13 för den öppna klassen.

Två olika gränser har använts i analyserna, den ena vid åtta gånger, vilket grovt sett motsvarar två gånger per vecka, den andra vid tolv gånger. Valet av dessa gränser för ”intensivare konsumtion” är naturligtvis inte given. Vårt val av gräns styrdes emellertid av att vi ville avgränsa en mindre grupp ungdomar som kan bedömas ha en högre konsumtion.

Medlemskap i idrottsförening

Frågan om medlemskap i förening bestäms dels från elevernas svar på frågan om de är med i förening eller ej, dels från svaren på en öppen fråga, där eleverna fått ange vilka föreningar de är med i. Eftersom många ungdomar tror att deltagande i t ex vissa dansformer och att gå på gym är förening har de alternativ, som ungdomarna angivit i den öppna frågan granskats av oss och personer med god kännedom om det lokala föreningslivet och de fall då det inte handlar om förening i traditionell mening har uteslutits. Uppskattningsvis handlar det om cirka 10-15%. Vid kodningen har medlemmar i idrottsförening delats upp med utgångspunkt från om de ägnar sig åt lagidrott eller individuell idrott. För medlemmar i idrottsförening kodas även idrottsgren.

Mått på familjesituation och relation till föräldrar

Uppgifter om elevernas familjesituation har hämtats från frågan *Vilka vuxna bor du med hemma?* med svarsalternativen: mamma och pappa, ibland mamma och ibland pappa, bara mamma, bara pappa, mamma och en vuxen till, pappa och en vuxen till, någon annan vuxen (samt på gymnasiet även bor själv). Relationen till föräldrar studeras genom frågan *Vilka personer har du förtroende för/litar du på?* där *egen förälder/föräldrar* utgör ett av flera alternativ.

Mått på social bakgrund

Med social bakgrund avses här familjens socioekonomiska situation samt sociodemografiska faktorer. Socioekonomisk bakgrund mäts genom boendeform samt tillgång till bil, båt och sommarstuga – ett mått som teoretiskt kan kopplas till Webers definition av klass, vilket i sin tur kopplas till begreppet livschanser (Weber, 1983). Detta mått har sedan använts i flera andra studier (Blomdahl, 1990; Elofsson, 1998; Nilsson, 1998; Larsson, 2008; Blomdahl & Elofsson, 2006; Elofsson & Karlsson, 2011). En fördel med att använda detta mått i jämförelse med t ex mått som utgår från föräldrars utbildning och sysselsättning är att det interna bortfallet blir mycket begränsat. I de fall man jämfört samband med de olika måtten blir resultaten något olika starka men går dock oftast i samma riktning. Uppgifter om

sociodemografiska faktorer innefattar kön, ålder samt invandrarbakgrund (som fastställs genom frågor om eleven själv, mamma respektive pappa är född i Sverige eller ej).

Grad av invandraranknytning

Som grund för beskrivningen av invandraranknytning används uppgifter huruvida ungdomarna själva och deras föräldrar är födda i Sverige eller ej (en utförligare beskrivning finns i Blomdahl, Elofsson, 2006, s 33-34). Frågorna har följande formulering:

Är du (din pappa, mamma) född i Sverige? (Nej/Ja)

Med utgångspunkt från svaren på dessa tre frågor grupperas ungdomarna i fyra grupper i hierarkisk ordning från ungdomar utan invandraranknytning till ungdomar med stark invandraranknytning på följande sätt: Ungdomar med svenskt ursprung, svag invandraranknytning (t ex en förälder född utomlands), andra generations invandrare (båda föräldrar födda utomlands, själv född i Sverige) samt första generations invandrare (själv och båda föräldrar födda utomlands).

Undersökningsgrupp

Materialet som används i analysen har hämtats från undersökningar kring barns och ungdomars fritidsvanor och livssituation som genomförts på olika orter från 2000 och framåt. Studierna har genomförts av oss och fritids- och kulturförvaltningar (eller motsvarande) i form av enkäter som elever i mellan- och högstadiet samt gymnasiet fyllt i under lektionstid i skolan. Vid genomförandet har personal från fritids- och kulturförvaltningarna (eller motsvarande) varit närvarande för att kunna besvara eventuella frågor. Urvalet av orter kan närmast ses som ett tillgänglighetsurval då det omfattar kommuner som valt att vara med i undersökningarna. Samtliga undersökningar har som gemensamt syfte att studera elevernas utövande av olika fritidsaktiviteter²⁰ med tyngdpunkt på aktiviteter som får offentligt stöd. I samtliga enkäter ingår vid sidan av detta frågor som gäller elevernas sociodemografiska och sociala bakgrund, deras skolsituation samt i de studier som analyseras här frågor kring alkoholkonsumtion.

Urvalet av elever har genomförts som ett stratifierat klusterurval där klassen utgör urvalsenhet. Urvalsramen innefattar uppgifter om skola, klassbeteckning och antal elever i klassen. På gymnasiet ingår även uppgifter om program samt antal pojkar och flickor i varje

²⁰ Med fritid menas här allt som ligger utanför skolan. I första hand studeras ungdomars situationer och preferenser på fritidsområdet (även kultur såsom bibliotek och läsvanor) men i studierna studeras även andra faktorer som beskriver barns/ungdomars livsvillkor, t ex hälsa, matvanor, kroppsuppfattning, fysisk aktivitet, livskvalitet.

klass. Urvalen omfattar ett lika stort urval av elever i varje årskurs²¹ på alla tre stadierna och har genomförts som ett systematiskt urval för att få en god geografisk spridning över skolor (och därmed även olika typer av bostadsområden) samtidigt som hänsyn tas till skolornas storlek. Både kommunala skolor och friskolor ingår i urvalet. På gymnasiet har även eftersträvat att få en fördelning i urvalet mellan studieförberedande²² samt yrkesförberedande program som stämmer med den som gäller för kommunen i sin helhet. Gruppen studieförberedande program har stratifierats så att man skall få en likartad representation av pojk- respektive flickdominerade program. Det externa bortfallet, som innefattar elever vilka var frånvarande vid den aktuella lektionen, varierar något mellan de olika undersökningarna men uppgår i genomsnitt till cirka 15 % på högstadiet och cirka 20 % på gymnasiet.

I tabell 1 redovisas antalet elever som deltagit i de olika undersökningarna som utgör materialet för artikeln, sammanlagt ingår cirka 36 000 elever. Som tabellen visar ingår inte mellanstadieeleverna i undersökningen. Frågor om alkoholkonsumtion har enbart undantagsvis ställts till dessa.

²¹ I vissa fall ingår inte alla årskurser i urvalet utan detta har varit inriktat mot en eller två årskurser. I dessa fall har det gjorts ett likartat urval bland de utvalda årskurserna. I några fall handlar det om totalundersökningar i de utvalda årskurserna.

²² Innefattar naturvetenskapliga, samhällsteoretiska, tekniska program samt andra program som ger behörighet till studier på högskola eller universitet.

Tabell 1. *Undersökningsgrupp efter undersökningsort och kön. Antal personer.*

Undersökningsort, år	Högstadiet		Gymnasiet	
	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor
Farsta (stadsdel i Sthlm), 2012	326	307	193	205
Haninge, 2004	286	299	214	234
Haninge, 2008	377	291	409	351
Haninge, 2012	274	241	213	227
Helsingborg, 2000	378	354	400	400
Helsingborg, 2003	422	341	424	407
Helsingborg, 2006	429	376	423	401
Helsingborg, 2009	373	362	344	309
Helsingborg, 2012	334	389	354	409
Huddinge, 2009	381	389	432	332
Jönköping, 2000	354	341	273	296
Jönköping, 2003	579	523	351	328
Jönköping, 2006	634	609	506	453
Jönköping, 2009	551	574	551	503
Jönköping, 2012	542	567	425	453
Kalmar, 2013	506	492	#	#
Lidingö, 2003	246	248	#	#
Lidingö, 2007	306	272	238	238
Lidingö, 2011	301	248	309	244
Linköping, 2010	738	694	371	313
Norrköping, 2008	610	568	334	328
Stockholm, 2004-2005	1760	1744	723	803
Östermalm (stadsdel i Sthlm), 2013	137	114	#	#
Rinkeby-Kista (stadsdel i Sthlm), 2013	105	100	#	#
Täby, 2013	290	354	#	#
Totalt	11239	10797	7487	7234

I dessa fall har inga undersökningar gjorts på gymnasiet.

Det aktuella urvalet av kommuner kan betraktas som ett tillgänglighetsurval i huvudsak från tre områden, nämligen Helsingborg, Jönköping och Stockholmregionen. En begränsning är självklart att urvalet inte innefattar glesbygdskommuner eller mindre orter, men man skall ha i åtanke att inom de studerade kommunerna finns också områden av glesbygdskarakter och att de ingående kommunerna skiljer sig avsevärt om man ser till fördelningen av familjens resurser och andel invandrarungdomar. I studien ingår högstatuskommuner där mer än hälften av eleverna kommer från familjer med stora eller ganska stora resurser och få elever med invandraranknytning. Som motpol till dessa finns kommuner där ungefär en femtedel av eleverna kommer från familjer med små eller ganska små resurser och där nästan en tredjedel har invandrarbakgrund (10-15 % tillhör första generationens invandrare). Det finns också betydande variationer om man ser till andel medlemmar i idrottsförening liksom när det gäller andelen som dricker alkohol. Förhoppningsvis ger detta en bredd (när det gäller vilken roll idrotten spelar) som kan ge en för Sverige relevant bild av kopplingen mellan medlemskap

i idrottsförening och alkoholkonsumtion. En reservation bör man dock göra – möjligen är resultaten inte helt relevanta när det gäller glesbygd.

Statistiska metoder

Genomgående har de statistiska analyserna genomförts separat för stadium och kön. Analyserna inleds med att studera gruppen elever som uppger att de inte druckit alkohol någon gång under de senaste fyra veckorna. Med hjälp av binär logistisk regression²³ studeras sambanden med familjestruktur och förtroende för vuxna efter kontroll för elevernas socioekonomiska situation (familjens resurser), grad av invandraranknytning, undersökningsår och undersökningsort. Eftersom resultaten av dessa analyser visar att kontroll för undersökningsår och undersökningsort har liten inverkan när det gäller sambanden med de övriga variablerna presenteras inte resultat för de två senare variablerna. För att studera om det skett några mer markanta förändringar över tid har separata analyser genomförts för två tidsperioder, perioden 2000-2008 respektive 2009-2013. Efter detta analyseras närmare hur motsvarande faktorer är kopplade till konsumtionen av alkohol bland elever som uppger att de druckit alkohol under de senaste fyra veckorna. Analysen av ”intensiv konsumtion”, definierat utifrån om man ofta druckit alkohol (åtta gånger respektive 12 gånger), görs med logistisk regression på samma sätt som vid analysen av om man druckit eller ej. Då det visar sig att resultaten är likartade i dessa båda fall redovisas endast uppgifter där gränsen sätts vid 12 gånger. Bearbetningen av data har gjorts i SPSS, version 19.

²³ Detta är en form av regressionsanalys som används då den beroende variabeln (utfallsvariabeln) är dikotom (dvs antar endast två olika värden).

Resultat

I tabell 2 presenteras uppgifter kring undersökningsgruppen för de variabler som används i analyserna. För att få en bild av variationen i materialet redovisas även minimi- och maxivärden för kommunsnittet när det gäller andel medlemmar i idrottsförening samt andelen som dricker alkohol respektive andelen som dricker mer än tolv gånger.

Tabell 2. *Undersökningsgruppens sammansättning. Andelar (%) respektive medelvärden efter stadium och kön.*

Variabel	Högstadiet		Gymnasiet	
	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor
Familjesituation (%)				
Båda föräldrar	70	68	65	63
Ensam mamma	8	10	10	12
Ensam pappa	2	1	3	2
Ibland mamma, ibland pappa	15	14	10	9
Mamma o annan vuxen	4	5	5	6
Pappa o annan vuxen	2	2	2	2
Annat sätt	1	1	2	2
Ensam			3	3
Har förtroende för föräldrar (%)	83	82	82	82
Familjens resurser				
Stora	9	7	8	8
Ganska stora	31	31	29	28
Medel	44	44	48	49
Små	13	14	12	13
Mycket små	3	4	3	5
Invandraranknytning				
Svenskt ursprung	67	67	71	70
Svag	13	13	12	12
Andra gen. invandrare	12	13	8	9
Första gen. invandrare	7	8	9	9
Medlem idrottsförening (%)	54	45	41	33
Min – max	37-65%	15-57%	30-52%	23-44%
Ej nyttjat alkohol (%)	67	67	28	28
Min - max	35-88%	42-81%	15-53%	20-50%
Druckit alkohol > 12 gånger (%)	6	5	22	15
Min - max	2-18%	1-12%	17-33%	10-24%

Flertalet av eleverna lever med båda sina föräldrar, något färre på gymnasiet än på högstadiet. Bland de övriga är det vanligast att man bor med en ensamstående mamma eller de som har växelvis boende (dvs ibland med mamma, ibland med pappa). Det senare är något vanligare på högstadiet. Ser man till familjens resurser är det vanligast att eleverna finns i mellangruppen men genomgående gäller att andelen elever som kommer från familjer med stora eller ganska stora resurser är betydligt större än andelen från familjer med små eller ganska små resurser, men här det viktigt att komma ihåg att det finns betydande variationer mellan kommunerna (se ovan). Två tredjedelar eller något flera har svenskt ursprung och cirka en femtedel tydlig invandraranknytning, något färre på gymnasiet.

När det gäller andelen medlemmar i idrottsförening, vilken varierar kraftigt mellan olika kommuner, finns tydliga skillnader både mellan kön och mellan stadierna. Andelen medlemmar är högre bland pojkar än bland flickor och minskar i båda fallen markant från högstadiet till gymnasiet.

När det gäller alkoholkonsumtionen är det främst skillnader mellan stadierna som framträder. Andelen elever som inte druckit alkohol under de senaste fyra veckorna sjunker kraftigt från två tredjedelar på högstadiet till endast strax över en fjärdedel på gymnasiet. Ser man till den mer omfattande konsumtionen – mer än 12 gånger – ökar andelen markant från högstadiet (endast cirka 5 %) till gymnasiet. Könsskillnaderna är begränsade men på gymnasiet kan man konstatera att det är mindre vanligt med mer omfattande konsumtion bland flickor. I samtliga fall gäller att det finns betydande skillnader mellan de olika kommunerna.

Frågan är då om det framträder skillnader mellan medlemmar i idrottsförening och övriga elever. I tabell 3 nedan presenteras **resultaten av de logistiska regressionerna med kontroll för elevernas sociala bakgrund**. I tabellen redovisas även resultaten för medlemskap i idrottsförening uppdelat efter två tidsperioder. För att få en mer detaljerad bild studeras även sambanden för de som ägnar sig åt individuella idrotter och lagidrotter separat. I båda dessa fall utgör elever som ej är med i idrottsförening jämförelsegrupp. I rapporten från 1998 (Elofsson, 1998) visade det sig att nyttjande av alkohol på gymnasiet bland medlemmar i annan förening än idrottsförening²⁴ var lägre än bland medlemmar i idrottsförening men att skillnaderna var mer begränsade på högstadiet. För att studera detta redovisas också resultat av analyser där medlemmar i annan förening jämförs med elever som ej är med i någon förening. För att hjälpa läsaren ges nedan en läsanvisning, vilken också är relevant för följande tabeller.

²⁴ Alla andra föreningar än idrottsförening.

Läsanvisning

Pseudo R^2 är ett mått som anger förklaringsgrad. Detta mått är dock inte helt jämförbart med samma mått som ofta redovisas i t ex linjär regressionsanalys eftersom det anger hur mycket av variationen i logaritmerade (inte ursprungliga) värden som "förklaras" av de medtagna förklaringsvariablerna. (i linjär regressionsanalys anger förklaringsgraden (R^2) hur mycket av variationen i ursprungsvärden som kan förklaras, vilket gör det enklare att tolka måttet. Enligt Negelkerke kan dock även Pseudo R^2 tolkas som ett uttryck (relativt sett) för hur mycket av variationen i grundvariabeln (t ex använt alkohol eller ej) som de medtagna oberoende variablerna "förklarar", men detta kan ej tolkas på samma direkta sätt som i vanlig linjär regression (Negelkerke, 1991).

I de fall då den oberoende variabeln (förklaringsvariabeln) endast har två möjliga värden presenteras inte oddskvoten för det värde som utgör basen för att göra tabellen kortare. När det gäller förtroende för föräldrar är basen de som uppger att de har förtroende basen (och har oddskvoten 1.00). Det värde som redovisas är oddskvoten för dem som inte har förtroende för föräldrar (för högstadiet pojkar=1.92; flickor=2.08) med angivande av signifikansnivå. Detta innebär att det relativt sett är ungefär dubbelt så vanligt att elever som inte har förtroende för föräldrar druckit alkohol någon gång under de senaste veckorna efter det att hänsyn tagits till olikheter mellan dessa båda grupper i andra avseenden (dvs familjesituation, familjens resurser, invandraranknytning och medlemskap). För medlemskap (i idrottsförening, lagidrott, individuell idrott respektive annan förening) är basen ungdomar som ej är med i idrottsförening (vilka alltså har oddskvoten 1.00). Ser man till högstadiepojkar gäller alltså att den relativa sannolikheten för att de som är medlemmar (i jämförelse med de som ej är med) är 0.80 för medlemmar i idrottsförening totalt, 0.83 för de som sysslar med lagidrott, 0.76 för de som sysslar med individuella idrotter samt 0.77 som är med i andra föreningar än idrottsförening.

Tabell 3. *Druckit alkohol någon gång under de senaste fyra veckorna. Resultat från logistisk regressionsanalys – oddskvoter med signifikansnivåer – med kontroll för undersökningsplats och –år efter stadium och kön.*

Variabel	Högstadiet		Gymnasiet	
	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor
N=	10606	10271	7024	6827
Pseudo R ² (Negelkerke)	4.5	7.4	5.0	12.0
Familjesituation	***	***	***	***
Båda föräldrar	1.00	1.00	1.00	1.00
Ensam mamma	1.64***	1.82***	1.49***	1.82***
Ensam pappa	1.52*	1.92**	1.69**	1.49+
Ibland mamma, ibland pappa	1.19**	1.47***	1.47***	1.85***
Mamma o annan vuxen	1.64***	2.13***	1.43**	1.75***
Pappa o annan vuxen	1.04	1.59**	1.47+	1.72**
Annat sätt	2.33**	1.64*	1.37	1.64*
Ensam			1.23	1.89***
Förtroende för föräldrar (nej)	1.92***	2.08***	1.10	1.16*
Familjens resurser	***	***	***	***
Mycket stora	1.47**	1.47***	1.82***	1.43**
Stora	1.04	1.12*	1.28***	1.09
Medel	1.00	1.00	1.00	1.00
Små	0.77***	0.88	0.81*	0.78***
Mycket små	0.54***	0.58***	0.63**	0.60***
Invandraranknytning	***	***	***	***
Svenskt ursprung	1.00	1.00	1.00	1.00
Svag	0.95	1.01	0.79**	0.85+
Andra gen. invandrare	0.73***	0.52***	0.48***	0.33***
Första gen. invandrare	0.79*	0.53***	0.49***	0.22***
Medlem idrottsförening (ja)	0.80***	0.74***	1.01	1.11
<i>Uppdelat i tidsperioder</i>				
Medlem idrottsförening (ja) 2000-2008	0.81***	0.74***	1.00	1.20*
Medlem idrottsförening (ja) 2009-2013	0.75***	0.70***	0.98	0.96
<i>Jämförelse med de som ej är med i idrottsförening</i>				
Individuella idrotter	0.76***	0.73***	0.99	1.05
Lagidrott	0.83***	0.72***	1.08	1.26*
<i>Jämförelse med de som ej är med i förening</i>				
Annan förening	0.77**	0.68***	0.56***	0.67***

+ p<0.10; * p<0.05; ** p<0.01; *** p<0.001. # Jämförelser med de som ej är med i idrottsförening.

Resultaten visar på den tydliga kopplingen till elevernas sociala bakgrund. Liksom i tidigare studier gäller att andelen som druckit alkohol minst någon gång under de senaste fyra veckorna är som lägst bland elever som bor med båda föräldrarna jämfört med andra familjestrukturer. På högstadiet finns en mycket tydlig koppling till relationen till föräldrar, medan denna spelar betydligt mindre roll på gymnasiet. Sambanden med familjens resurser visar tydligt att nyttjandet av alkohol är högre bland elever som kommer från familjer med större resurser och markant lägre bland invandrarungdomar än bland elever med svenskt ursprung. Dessa resultat stämmer väl med vad som framträtt i tidigare forskning (se t ex Elofsson & Karlsson, 2011).

Om man ser till medlemskap i idrottsförening framträder ett tydligt samband på högstadiet – högstadieelever som är med i idrottsförening har i mindre utsträckning druckit alkohol än övriga elever – efter kontroll av elevernas sociala bakgrund. På gymnasiet framträder däremot ingen skillnad mellan medlemmar och övriga elever i detta avseende. En jämförelse mellan de två tidsperioderna 2000-2008 och 2009-2013 pekar knappast på några mer framträdande skillnader. I varje fall pekar resultaten knappast mot att skillnaderna mellan medlemmar i idrottsförening och övriga elever när det gäller alkoholkonsumtion skulle ha ökat över tid. Detta borde ju vara rimligt om man tänker sig att avståndstagandet mot alkohol i idrottsförening skulle blivit mer framträdande över tid.

På högstadiet tycks liksom i den tidigare studien skillnaderna mellan lagidrotter, individuella idrotter och annan förening än idrottsförening vara relativt begränsade (Elofsson, 1998). Men liksom i detta fall framträder tydliga skillnader på gymnasiet. Bland gymnasieelever är det uppenbart mindre vanligt att medlemmar i annan förening nyttjat alkohol än att medlemmar i idrottsförening gjort det. Ser man till de olika typerna av idrott – individuell respektive lagidrott blir skillnaderna begränsade, men det finns en klar indikation på att bruk av alkohol är högre bland gymnasieflickor som ägnar sig åt lagidrott.

Frågan är då hur det ser ut om man ser till mer omfattande alkoholkonsumtion. Som mått på omfattande konsumtion har dels använts antal gånger man druckit sprit eller hembränd sprit (med gränsen mer än två gånger) samt summan av antalet gånger man druckit olika former (med gränserna 8 respektive 12 gånger under de senaste 4 veckorna). I det senare fallet är det viktigt att observera att detta inte motsvarar hur många gånger man druckit alkohol, eftersom det finns tänkbara dubbel-räkningar, man kan ju ha druckit flera sorters alkohol vid samma tillfälle. En jämförelse mellan resultaten visar att resultaten blir mycket likartade oberoende av vilket mått som används för att beskriva mer omfattande konsumtion av alkohol. Valet av måttet – mer än 12 gånger – har främst gjorts för att markera en konsumtion som kan bedömas som relativt hög även bland gymnasieelever.

Tabell 4. *Druckit alkohol mer än 12 ggr under de senaste fyra veckorna. Resultat från logistisk regressionsanalys - oddskvoter med signifikansnivåer efter stadium och kön.*

Variabel	Högstadiet		Gymnasiet	
	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor
N=	8887	8677	5966	5857
Pseudo R ² (Nagelkerke)	4.9	4.8	3.2	4.8
Familjesituation	***	***	***	***
Båda föräldrar	1.00	1.00	1.00	1.00
Ensam mamma	2.00***	1.81***	1.17	1.38**
Ensam pappa	2.41**	3.64**	1.48*	1.70*
Ibland mamma, ibland pappa	1.08	1.53**	1.10	1.26+
Mamma o annan vuxen	1.47+	1.81**	1.23	1.68***
Pappa o annan vuxen	2.01*	1.96	0.96	0.75
Annat sätt	2.75**	2.18*	1.77**	1.86**
Ensam			1.39	1.66**
Förtroende för föräldrar (nej)	2.29***	2.23***	1.21*	1.36**
Familjens resurser	***	***	***	*
Mycket stora	1.62**	1.82**	2.23***	1.24
Stora	1.03	1.16	1.33***	1.18+
Medel	1.00	1.00	1.00	1.00
Små	0.74+	0.91	0.96	0.83
Mycket små	0.36**	0.86	0.81	0.79
Invandraranknytning		*	***	***
Svenskt ursprung	1.00	1.00	1.00	1.00
Svag	1.05	1.19	0.99	1.15
Andra gen. invandrare	1.01	0.67*	0.68**	0.37***
Första gen. invandrare	1.13	0.67+	0.57***	0.28***
Medlem idrottsförening (ja)	0.68***	0.70**	0.79***	0.82*
<i>Uppdelat i tidsperioder</i>				
Medlem idrottsförening (ja) 2000-2008	0.72**	0.79+	0.75***	0.83+
Medlem idrottsförening (ja) 2009-2013	0.55**	0.51**	0.83+	0.77+
<i>Jämförelse med de som ej är med i idrottsförening</i>				
Individuella idrotter	0.70***	0.71**	0.75**	0.75**
Lagidrott	0.69***	0.73*	0.80**	0.89
<i>Jämförelse med de som ej är med i förening</i>				
Annan förening	0.61**	0.60**	0.79*	0.76**

+ p<0.10; * p<0.05; ** p<0.01; *** p<0.001. # Jämförelser med de som ej är med i idrottsförening.

Liksom när det gäller nyttjande av alkohol rent allmänt framträder klara samband med ungdomarnas sociala bakgrund utifrån samma mönster. Notabelt är att sambandet med förtroende till föräldrar här framträder något mer tydligt på gymnasiet, bristande förtroende till föräldrar tycks alltså även på gymnasiet öka sannolikheten för en mer omfattande konsumtion även om det inte ger lika stort genomslag som på högstadiet. Relationen till föräldrar har alltså betydelse i detta fall på gymnasiet, men dess inverkan är mindre.

Om man ser till idrottsförening framträder ett genomgående mönster oberoende av kön och ålder – de som är med i idrottsförening har i lägre utsträckning använt alkohol ofta än ungdomar som inte är med i idrottsförening. Jämför man de två tidsperioderna är skillnaden på gymnasiet liten, men på högstadiet har skillnaderna ökat från de tidigare studierna (2000-2008) till de senare (2009-2013). Skillnaderna mellan de som deltar i individuella idrotter och lagidrotter är begränsade men det finns dock tecken på att skillnaderna gentemot dem som ej är med i idrottsförening bland gymnasieflickor är något mindre för dem som ägnar sig åt lagidrotter (här blir skillnaderna inte signifikanta). Sammantaget blir alltså slutsatsen att det är något tveksamt om gymnasieflickor som sysslar med lagidrott verkligen har lägre alkoholkonsumtion än gymnasieflickor som ej är med i idrottsförening. För de övriga tycks detta dock gälla.

Det är viktigt att komma ihåg att det handlar om ett övergripande mönster – inom detta kan finnas betydande variationer mellan olika kommuner²⁵ och mellan idrotter. Ser man till skillnader inom de olika kommunerna (resultaten redovisas ej) framträder i de flesta fall ett likartat mönster – medlemmar i idrottsförening har lägre eller möjligen lika hög alkoholkonsumtion som de som ej är med. Gymnasieflickor utgör dock ett undantag – här framträder ofta signifikanta skillnader i motsatt riktning – det är vanligare att medlemmar än att ickemedlemmar nyttjat alkohol. Detta framträder också om man ser till det övergripande resultatet. Bland medlemmar uppger fler att de någon gång druckit alkohol (77 %) än de som inte är medlemmar (70 %). Ser man till hur många som har ett mer omfattande bruk blir det ingen skillnad (14 mot 16 %). Efter kontroll för social bakgrund gäller dock att det omfattande bruket blir lägre. Bland gymnasiepojkar finns ingen skillnad när det gäller nyttjande av alkohol, däremot är det mindre vanligt att medlemmar i idrottsförening har ett mer omfattande bruk. För att få en bild av skillnader mellan olika idrottsgrenar har även de största (de som har flest medlemmar sammantaget i studierna) studerats²⁶. Ser man till resultaten av dessa analyser (redovisas ej) blir mönstret relativt likartat men man kan dock notera några skillnader om man ser till hur många som druckit alkohol någon gång. Oberoende av kön och ålder är det markant att de som ägnar sig åt orientering i lägre

²⁵ Man bör dock notera att en specialanalys av den omfattande studie som genomfördes i Linköping år 2013 (infattande en totalundersökning av samtliga elever i årskurs 8 i högstadiet (1141 elever) och årskurs 2 i gymnasiet (1419 elever) ger samma bild som den som visas i resultaten. Orsaken till att denna studie inte tagits med i det bearbetade materialet är att denna undersökning inte var färdigbearbetad då studiens statistiska bearbetningar gjordes.

²⁶ Basketboll, bordtennis, friidrott (främst högstadiet), fotboll, golf, gymnastik (flickor), handboll, ishockey (pojkar), budo (främst högstadiepojkar), orientering (främst högstadiet), simning, tennis, ridning, innebandy, friskis/svettis.

utsträckning inte druckit alkohol någon gång de senaste fyra veckorna. Intressant är också att man på högstadiet kan se lägre bruk inom fotboll, bordtennis och friidrott. I motsats till detta kan man bland gymnasieflickor notera att de som ägnar sig åt fotboll respektive golf i högre utsträckning än de som ej är med i idrottsförening uppger att de druckit alkohol någon gång. Ser man till ett mer omfattande bruk av alkohol tonas dessa skillnader mellan olika idrotts-grenar ned något men i huvudsak kvarstår ändå ett liknande mönster.

Sammanfattning och diskussion

Studiens centrala resultat är att ungdomar i idrottsförening har en lägre konsumtion av alkohol än ungdomar som inte är med i en idrottsförening.

I **högstadiet** är det både bland pojkar och bland flickor färre som druckit alkohol de senaste 4 veckorna och dessutom är det färre storkonsumenter bland dem som är med i en idrottsförening jämfört med dem som inte är med i en idrottsförening men med en svag tendens till att bruket var något lägre bland dem som ägnade sig åt individuell idrott. Den lägre konsumtionen av alkohol gäller dock både för de som är med i lagidrotter och i individuella idrotter. Jämför vi med studien på 1990-talet har det skett en förändring (Elofsson, 1998). På 1990-talet var det ungefär lika stor andel av dem som var respektive inte var med i en idrottsförening som använde alkohol. Tyvärr studerades inte storkonsumenterna av alkohol i denna studie.

I **gymnasiet** gäller i den aktuella studien att det är ungefär lika vanligt att de som är med i en idrottsförening druckit alkohol någon gång under de senaste fyra veckorna som de ungdomar som inte är med. I detta avseende skiljer sig resultaten inte från det som framträder i studien från 1990-talet. Däremot kan man notera att andelen högkonsumenter är lägre bland medlemmar i idrottsförening än bland övriga ungdomar. Här kan inga jämförelser göras med tidigare data eftersom andelen högkonsumenter inte undersöktes i studien från 1990-talet. Ett undantag, som diskuteras närmare nedan, är dock gymnasieflickor som ägnar sig åt lagidrott där alkoholkonsumtionen är minst lika hög som bland gymnasieflickor utanför idrottsförening.

Om vi bortser från ett par fall (bland gymnasieflickor för fotboll och golf) tycks det inte heller vara några av de större idrotterna som skiljer ut sig genom ett högre bruk. Liksom i flera andra studier framträder en tydlig koppling mellan alkoholkonsumtion och familjestruktur, förtroende för föräldrar (mer betydelsefull på högstadiet), familjens resurser och invandrarbakgrund. Sambanden stämmer i samtliga fall väl med vad man funnit i tidigare studier (Elofsson & Karlsson, 2011).

Hur stämmer då dessa resultat med tidigare forskning? Ser man till den forskningsgenomgång som gjorts av Mattsson, Ekblom och Unogård (2013) stämmer det dåligt. Nu ska man dock komma ihåg att de i stor utsträckning refererar till studier med en tydlig annan studiegrupp – idrotts-studenter. Här är det mycket tveksamt om jämförelserna är relevanta, i många fall

studerar dessa på college och bor inte längre hemma. Dessutom är studierna gjorda i andra länder än i Sverige.

Ser man däremot till de nordiska studierna stämmer resultaten väl, i de fall jämförelse kan göras, med slutsatser som dragits av Hellandsjö m.fl. (2002) och som framträder i Wichström & Wichströms studie (2009), nämligen att idrottare har en senare alkoholdebut. Wichström & Wichström finner ju i sina longitudinella studier att ungdomar som sysslar med lagidrotter (åldersgruppen 12-15 år, medelålder 15) i mindre utsträckning varit berusade än de som inte ägnar sig åt någon idrott. Någon relevant jämförelse med de slutsatser som författarna drar kring en ökning av risken för högre alkoholkonsumtion i äldre eller vuxen ålder är inte möjlig att göra. Vid deras uppföljning är deltagarna i undersökningen 19 år eller äldre (19-34 år), dvs i huvudsak äldre än de gymnasieelever som studeras i vår undersökning.

Varför dricker ungdomar i idrottsförening mindre?

Frågan är då vad som kan förklara att alkoholkonsumtionen är lägre bland medlemmar i idrottsförening (med undantag för gymnasieflickor som ägnar sig åt fotboll) än för övriga ungdomar? Hellandsjö et al (2002) pekar på tre tänkbara förklaringar, nämligen 1) att de flesta norska (gäller även svenska) idrottsklubbar har strikta regler när det gäller bruk av alkohol, 2) att ändrade familjestrukturer har lett till att idrottsklubbar fått en mer dominerande plats som socialisationsarena, 3) att deltagande i idrottsföreningar upptar en betydande del av dessa ungdomars tid, vilket skulle minska utrymmet för att ta del i normbrytande aktiviteter som ett bruk av alkohol och droger.

Innan vi diskuterar ovanstående tre orsaker finns det anledning att ställa sig frågan om vad som har hänt med medlemskap i idrottsföreningar i Sverige sedan Elofssons studie om idrott och alkohol på 1990-talet. Det finns också anledning att fråga sig både hur det allmänna kunskapsläget och attityderna i förhållande till alkohol var på 1990-talet och hur det är i dag.

Låt oss börja med den första frågan. Här finns det anledning att undersöka hur många som var medlemmar i idrottsförening på slutet av 1990-talet och hur många som är med i dag. Vi ser då i våra studier att det är färre ungdomar i **högstadiet** som är medlemmar i dag än det var på 1990-talet²⁷. I t ex Jönköping var 58 % medlemmar i en idrottsförening 1997. År 2012 är det

²⁷ I Blomdahl/Elofsson, **Hur många motionerar/idrottare för lite och vilka är dom?** sid, 125-126 beskrivs och diskuteras hur medlemskap i idrottsförening ska undersökas. I våra studier får ungdomar räkna upp vilka föreningar de är med i. Det som inte är föreningar stryks av oss, t ex deltagande i kommersiella dansskolor eller gym.

49%. Motsvarande siffror i Haninge är 54 % respektive 38 %. I Helsingborg var år 2000 51 % av högstadiel eleverna med i en idrottsförening och i dag är det 45 %.

I **gymnasiet** ser vi också att det generellt är färre som är med i en idrottsförening i dag än vad det var på 1990-talets slut. Andelen i idrottsförening har i Jönköping sjunkit från 43 % i slutet av 1990-talet till 31 % 2012. Motsvarande siffror i Haninge är 40 % respektive 26 %. I Huddinge har andelen medlemmar i en idrottsförening sjunkit från 45 % till 31 %. Även i Helsingborg ser vi samma tendens. Andelen i idrottsförening i gymnasiet har där sjunkit från 46 % till 37 %. Även i de övriga kommuner som ingår i forskningsprojektet Ung livsstil varierar andelen ungdomar 2012-2013 i gymnasieåldrar som är med i en idrottsförening från något under 30 % till något över 35 %. Under slutet av 1990-talet var ungefär 10 procentenheter fler med i en idrottsförening i gymnasieåldrarna.

Man kan också fråga sig om de som är med i en idrottsförening i dag har samma inställning till idrottens investeringsvärde som på 90-talet. Svaret är att den lägre andel som är med i en idrottsförening i dag tycker att idrottens investeringsvärde (vinna, tävla, spela med bästa laget) är viktigare än vad de i gymnasieåldrarna som var med i en idrottsförening tyckte på 90-talet. Vi ser t ex i Jönköping att 19 % av flickorna som var med i någon idrottsförening på 1990-talet tyckte det var ”mycket viktigt” att vinna²⁸. I dag är det 28 %. Bland pojkarna har andelen ökat från 45 % till 50% (övriga resultat visas ej här). I högstadiet ser vi samma tendenser som i gymnasiet. I t ex Helsingborg har andelen pojkar som säger att det är ”mycket viktigt” att vinna ökat från 66 % till 77 %. Bland flickor som är medlemmar i en idrottsförening är motsvarande ökning från 42 % till 58 %²⁹. Störst förändringar har skett bland de flickor som är med i någon lagidrott. Sammanfattningsvis gäller alltså att de färre som är med i dag bejakar idrottens investeringsvärde i högre grad än de fler som var med i idrottsförening på 1990-talet. Frågan är vilken betydelse detta har för att de i idrottsförening dricker mindre?

Den andra frågan det finns anledning att ställa är hur attityden till alkohol i hela ungdomsgruppen är i dag jämfört med på 1990-talet. Både CAN:s och våra studier visar att det är färre tonåringar som dricker alkohol i dag än vad det var på 1990-talet. I t.ex. Jönköping var det 1997 56 % av pojkarna och 64 % av flickorna i högstadiet som inte använt alkohol. 2012 är det 75 % av båda könen i högstadiet som inte använt alkohol de senaste 4 veckorna. I

²⁸ Skala: mycket viktigt, ganska viktigt, inte speciellt viktigt, inte viktigt alls.

²⁹ Någon motsvarande ökning bland dem som inte är med i en idrottsförening kan vi inte notera.

gymnasiet i Jönköping var det 1997 26 % av pojkarna och 32 % av flickorna som inte använt alkohol. 2012 var det 39% av pojkarna och 35% av flickorna som inte använt alkohol under de senaste 4 veckorna. Hur har utvecklingen när det gäller alkoholvanor då varit när det gäller de i idrottsförening? I gymnasiet i Jönköping har andelen som druckit de senaste 4 veckorna minskat mer bland de i idrottsförening än bland dem som inte är med i en idrottsförening (tabellerna visas inte här). Samma tendens noterar vi i Helsingborg. I högstadiet i både Jönköping och Helsingborg ser vi samma tendens som i gymnasiet. Bland pojkar har andelen som inte dricker i högstadiet ökat bland dem som är med i en idrottsförening med 24 procentenheter. Bland de pojkar som inte är med är minskningen 17 procentenheter. Bland flickor i idrottsförening i högstadiet har andelen som inte dricker ökat från 66 % i slutet av 1990-talet till 82 % 2012. Bland dem som inte är med i en idrottsförening är motsvarande siffror från 63 % till 69 % (övriga tabeller visas ej här). Det har alltså allmänt skett en förändring mot en mer negativ inställning till alkohol bland ungdomar. Jämför man medlemmar i idrottsförening med övriga ungdomar i samma kommuner finns en klar tendens till att andelen som inte druckit alkohol de senaste fyra veckorna har ökat mer än bland övriga ungdomar.

Låt oss nu ytterligare diskutera möjliga orsaker till att ungdomar i idrottsförening i dag dricker mindre än de ungdomar som inte är med i en idrottsförening. De norska forskarna menar att en av orsakerna till detta kan vara att de flesta norska (gäller även svenska) idrottsklubbar har strikta regler när det gäller bruk av alkohol. Vi är tveksamma till denna tolkning. Även i slutet av 1990-talet hade RF och de flesta specialidrottsförbunden en policy om att idrottsutövande i förening och alkohol inte var förenligt. RF har dock år 2007 antagit ett speciellt program mot användande av alkohol och tobak. Vi är dock tveksamma till att ett policyprogram mer än på marginalen kan förändra inställningen till nyttjande av alkohol bland lokala idrottsledare och de många ungdomar som är med i en idrottsförening. Vår undersökning visar också att det inte är någon större skillnad i resultaten innan och efter RF:s nya alkoholpolicy kom 2007 (se tabellerna 3 och 4). Kan då inte praxis i förhållande till alkohol ha förändrats i de lokala idrottsföreningarna? Omkring detta finns det, vad vi vet, ingen forskning. Våra erfarenheter från tränaruppgifter i RF-idrotten säger oss dock att praxis inte nämnvärt har förändrats sedan 1990-talets slut.

Hellandsjö et al (2002) menar att den andra orsaken till det mindre alkoholdrickandet bland ungdomar i idrottsförening kan vara att ändrade familjestrukturer har lett till att idrottsklubbar fått en mer dominerande plats som socialisationsarena. Vi är även tveksamma till att denna

tolkning mer än marginellt kan förklara att idrottande ungdomar i en idrottsförening dricker mindre i dag än tidigare. Familjestrukturen har förändrats så lite sedan slutet av 1990-talet att denna knappast kan förklara det mindre drickandet bland ungdomar i idrottsförening. I Huddinge bodde 70 % av gymnasieeleverna med både mamma och pappa 1998. 2010 var det 68 % som gjorde det. I Helsingborg var det år 2000 64 % av de äldre tonåringarna som bodde med båda föräldrarna. 2012 är motsvarande siffra 62 %. I Jönköping var det i slutet av 1990-talet 72 % av gymnasieungdomarna som bodde med båda föräldrarna. 2012 är det 69 % som bor med båda föräldrarna. Förändringen i familjestrukturen är så liten att det inte kan vara orsaken till att ungdomar i idrottsförening i dag dricker mindre än andra ungdomar.

Hellandsjö et al (2002) menar att den tredje orsaken till det mindre alkoholdrickandet bland ungdomar i idrottsförening eventuellt kan vara att deltagande i idrottsföreningar upptar en betydande del av dessa ungdomars tid, vilket skulle minska utrymmet för att ta del i normbrytande aktiviteter som ett bruk av alkohol och droger. Vi är också tveksamma till denna tolkning. Även i slutet av 1990-talet tränade ungdomar i ganska många timmar inom ramen för sin idrottsförening.

Ungdomars svar på frågan hur många timmar de ägnar sig åt olika aktiviteter visar att i dag tränar/tävlrar ungdomar i idrottsförening i högstadiet ungefär 6 timmar i veckan och ungefär 8 timmar i gymnasiet³⁰. Även om träningsmängden troligtvis är något större i dag än tidigare är vi osäkra om det kan förklara mer än en liten del av att de i idrottsförening dricker mindre i dag än de som inte är med i en idrottsförening.

Varför har då de ungdomar som är med i en idrottsförening en lägre konsumtion av alkohol än ungdomar som inte är med i en idrottsförening? Varför är det dessutom så att de ungdomar (åtminstone i högstadiet) som är med i en idrottsförening, i motsats till på 90-talet, har en lägre alkoholkonsumtion än de som inte är med?

Låt oss omedelbart slå fast att vi inte har något säkert svar på frågan. Vi vet däremot säkert att det är färre ungdomar generellt i dag jämfört med på 1990-talet som dricker alkohol. Vår studie visar också att de i idrottsförening under 2000-talet och början av 2010-talet har en lägre alkoholkonsumtion än de som inte är med i idrottsförening. Vi vet också att det inte var så på 1990-talet. Jämför vi de som var med i idrottsförening då och nu med dem som inte

³⁰ Antalet timmar i genomsnitt i veckan som pojkar i idrottsförening tränar/motionerar varierar i de olika kommunerna mellan 6,8 timmar och 10,3 timmar. Bland flickor i idrottsförening är motsvarande siffror 6,4 timmar till 9,2 timmar.

var/är med har andelen som inte druckit alkohol minskat mer bland de som är med i en idrottsförening än de som inte var/är med. Vi vet också att andelen högstadieelever och gymnasieelever som är med i en idrottsförening har minskat betydligt sedan Elofssons tidigare studie. Vår studie visar också tydligt att de färre som är med i idrottsförening 2012 och 2013, i motsats till de fler som var med på 1990-talet, menar att det är viktigare att vinna, spela med bästa laget och tävla. Ytterligare en faktor som bör noteras är att barn nu börjar tidigare i en idrottsförening än på 1990-talet.

Låt oss summera: En orsak till att ungdomar som är med i en idrottsförening dricker mindre alkohol är troligtvis att de i större utsträckning än ungdomar utanför idrotten har tagit till sig det samhälleliga budskapet om att det är viktigt att inte dricka alls eller inte dricka ofta. Detta har de idrottande ungdomarna troligtvis gjort dels för att de allmänt vill leva ett hälsosamt liv, dels utifrån kunskapen om att de vet att framgångar inom idrotten hänger ihop med ett hälsosamt liv. Framgångar för de färre som är med i en idrottsförening i dag jämfört med 1990-talet har som vi visat blivit viktigare.

Varför dricker fler flickor i lagidrotter i gymnasiet?

Som redan påpekats skiljer de gymnasieflickor som sysslar med lagidrotter ut sig. Det är vanligare att de druckit under de senaste veckorna än gymnasieflickor som inte är med i idrottsförening, medan andelen högkonsumenter inte skiljer sig åt. Det är också uppenbart att de har högre alkoholkonsumtion än gymnasieflickor som ägnar sig åt individuella idrotter.

Vad kan då orsakerna till detta vara? En orsak skulle kunna vara att det i lagidrotterna bland flickor finns en större acceptans för alkohol. Ungdomsstyrelsens rapport "Unga och föreningsidrott" ger stöd för en sådan tolkning³¹. I studien har följande påstående ställts: "man får festa för vår ledare om man sköter sig på tävlingar/matcher". 48 % av de flickor som sysslar med lagidrotter och 29 % av de flickor som sysslar med individuella idrotter svarar ja på frågan. Även Unogård kan tänka sig att det i lagidrotterna finns en större acceptans för alkohol. I en intervju i DN säger han: "kanske är det på lagfest man har sin debut. Jag säger inte att det är så, men det kan vara så"³². Problemet med den tolkningen är att det enbart är gymnasieflickor som spelar fotboll (6,5 % av gymnasieflickorna är med i en fotbollsförening)

³¹ Ungdomsstyrelsen, **Unga och föreningsidrotten**, sid 98-99. Studien är genomförd i åldersgrupperna 13 till 20 år. Vi vill dock påminna läsaren om att svarsfrekvensen i ungdomsstyrelsens rapport enbart är 53 %.

³² DN, **Idrottsstudenter dricker mer än andra ungdomar**, sid 19 torsdagen den 3 oktober 2013.

som dricker mer³³. Flickor i gymnasiet som tränar och tävlar i basket (1.4 % är med), handboll (1.9 % är med) och innebandy (2.1 % är med) dricker **inte** mer än de flickor som inte är med i en idrottsförening. Att i detalj försöka förstå detta ligger utanför den här skriftens syfte men vi försöker ändå se på några tänkbara förklaringar.

Frågan är då varför fler flickor som spelar fotboll i gymnasiet använder alkohol mer än både flickor i andra lagidrotter och i individuella idrotter samt flickor som inte alls är med i en idrottsförening. Vi kan utifrån de frågor vi ställt i forskningsprojektet Ung livsstil inte ge några detaljerade svar på frågan. Vi kan dock se att det **inte** beror på att flickor i fotbollen har en mer accepterad syn på användande av droger generellt. Flickor som spelar fotboll i gymnasiet varken röker, snusar eller använder andra droger mer än flickor i andra lagidrotter eller flickor som inte är med i en idrottsförening (resultaten visas inte här).

En förklaringslinje skulle kunna vara att fotbollen, i motsats till de övriga lagidrotterna, attraherar flickor som redan innan gymnasieåldrarna använt alkohol. Denna hypotes får inte stöd i vår studie. De flickor i årskurs 8 och 9 i Helsingborg och Jönköping och som spelade fotboll 2009 hade inte i större utsträckning än de som inte var med i idrottsförening använt alkohol (tabellen visas inte här). En del av de ledare och tränare vi intervjuat uppger ytterligare ett skäl till varför fotbollsspelande flickor dricker alkohol oftare, nämligen att äldre tonårsflickor som spelar fotboll tidigare flyttas upp i seniorlagen än inom andra lagidrotter. De kommer därigenom att umgås med vuxna kvinnor som dricker alkohol i högre grad. Tyvärr saknar vi uppgifter om att äldre tonårsflickor som spelar fotboll flyttas upp i seniorlag i högre grad än inom andra lagidrotter. Ett fjärde skäl skulle även kunna sökas i relationen mellan flickornas identitetssökande och vad den mansdominerade fotbollen representerar³⁴. Tyvärr har vi inom ramen för Ung livsstil inga data som kan hjälpa oss att se om denna fjärde förklaringslinje är fruktbar. Vi måste alltså tyvärr konstatera att vi inom ramen för vår studie inte kan förklara varför fler flickor som spelar fotboll i gymnasiet nyttjat alkohol.

Den andra frågan är varför det är fler flickor än pojkar i gymnasiet som spelar fotboll som druckit alkohol. Det gäller inte i de andra lagidrotterna eller i individuell idrott. Svaret i Ung livsstil från de pojkar och flickor som spelar fotboll visar att fotbollens investeringsvärde (spela i bästa laget, tävla, att vinna) är viktigare för pojkar än för flickor i gymnasieåldrarna

³³ Fotbollen når så många ungdomar i förhållande till andra lagidrotter att den kan vara starkt överrepresenterade bland dem som sysslar med lagidrotter i ungdomsstyrelsens rapport.

³⁴ Vi har också intervjuat 10 äldre tonårsflickor som vi känner och som spelar fotboll i en klubb. Valet av dessa flickor är inte gjort som ett slumpmässigt urval. Tyvärr gav dessa intervjuer inte heller något svar på varför fler flickor som spelar fotboll använt alkohol.

(resultaten visas inte här). De tränare och ledare vi intervjuat ger stöd för en sådan tolkning³⁵. Ledarna och tränarna menar att pojkarna vill eller måste avstå från alkohol i högre grad än flickor bl.a. beroende på att de generellt elitsatsar i högre grad.

³⁵ Vi har intervjuat en rad tränare och ledare som sysslar eller har sysslat med de fyra stora lagidrotterna för flickor i gymnasiet. De som vi har intervjuat utgör inget slumpmässigt urval. Vi själva eller andra som arbetar med Ung livsstil har också intervjuat ett antal personer vi känner till. De vi intervjuat menar att flickor som sysslar med fotboll i allmänhet inte satsar lika hårt på fotbollen som pojkar i gymnasiet som spelar fotboll. Pojkar vill eller måste därför i större utsträckning än flickor avstå från att dricka alkohol. Varför fotbolls flickorna skiljer sig från övriga flickor när det gäller alkoholvanor har vi inte fått några ”bra” svar på av dem vi intervjuat.

Referenser

Blomdahl U (1990). *Folkrörelserna och folket*. Stockholm: Carlssons.

Blomdahl U, Elofsson S (2006). *Hur många motionerar/idrottare för lite och vilka är dom? – en studie av den unga befolkningen i Stockholm, Haninge, Helsingborg, Jönköping och Lidingö*. Stockholms stad: Idrottsförvaltningen. Stockholms universitet: Institutionen för socialt arbete. Stockholm.

CAN (2013). *Skolelevs drogvanor 2012*. Stockholm: CAN, rapport nr 133.

Davidson P, Cederlid C (2011). *IQ Stars – Ungdomar, Idrott & Alkohol*. IQ-initiativet AB: Luttorp Voqer, C.

Elofsson S (1998). *Röker och dricker ungdomar i idrottsförening mindre?* Stockholms universitet: Institutionen för socialt arbete.

Elofsson S, Karlsson P (2011). *Föräldrars och andra vuxnas betydelse för alkoholkonsumtionen. En studie av högstadie- och gymnasieelever*. Stockholms universitet: Institutionen för socialt arbete och Stockholms stads idrottsförvaltning.

Jönköpings kommun (2000). *Program för bidrag till föreningar inom fritidsnämndens ansvarsområde*.

<http://www.jonkoping.se/download/18.2077ae3813cab0e32210b/1361276777386/Program+f%C3%B6r+bidragsbest%C3%A4mmelser+f%C3%B6r+f%C3%B6reningar+inom+fritidsn%C3%A4mndens+ansvarsomr%C3%A5de.pdf>

Hellandsjø Bu E T, Watten R G, Foxcroft D R, Ingebrigtsen J E, Relling G (2002). *Teenage alcohol and intoxication debut: the impact of family socialization factor, living area and participation in organized sports*. Alcohol & alcoholism Vol 37, No 1, pp 74-80.

Huddinge kommun (2013). *Regler för föreningsbidrag i Huddinge kommun*.

http://www.huddinge.se/Global/kommun_och_politik/ekonomi_och_styrning/huddinge_kommuns_forfattningssamling/kultur_och_fritid/HKF_8020.pdf

Kulturdepartementet (2013). *Regleringsbrev för budgetåret 2013 avseende anslagen 1:2, 2:1, 3:3, 5:2, 7:3, 8:2, 8:3, 8:6, 10:1, 11:1, 11:3 och 13:1. Ku2012/1898/RFS. 2012*.
<http://www.esv.se/sv/Verktyg--stod/Statliggaren/Regleringsbrev/?RBID=15641>

Larsson B (2008). *Ungdomarna och idrotten: Tonåringars idrottande i fyra skilda miljöer*. Doktorsavhandling, Stockholm: Stockholms universitet, Pedagogiska institutionen.

Linköpings kommun (2013). *Bidragsregler, 2013.*

<http://www.linkoping.se/PageFiles/2111/2014Bidragregler.pdf?epslanguage=sv>

Martinsen M, Sundgot-Borgen J (2012). *Adolescent elite athletes' cigarette smoking, use of snus and alcohol.* Scandinavian Journal of medicine & Science in sports, doi: 10.1111/j.1600-0838.2012.01505.x. [Acc: 2013-05-03]

Mattsson M, Ekblom Ö, Unogård O (2014). *Kunskapsöversikt: Alkohol och idrott.* Stockholm, Riksidrottsförbundet. FoU-rapport 1014:1.

Nagelkerke N J D (1991). *A note on a general definition of the coefficient of determination.* Biometrika 78, 3 691-2.

Nilsson P (1998). *Fritid i skilda världar.* Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Regeringen (2013). *Proposition 2013/14:1 UTGIFTSOMRÅDE 17, Kultur, medier, trossamfund och fritid.* <http://www.regeringen.se/content/1/c6/22/37/09/de9206b9.pdf>

Riksidrottsförbundet (2009). *Idrotten vill.*

http://www.rf.se/ImageVaultFiles/id_29060/cf_394/IdrottenVill_2009_Webbversionny_1-c3-a5g-5b1-5d.PDF

Stark J, Romelsjö A (2003). *Idrott, alkohol och tobak bland ungdomar. Vanor, effekter och behov av policy.* Svensk idrottsforskning, 12(1), 22-26.

Stockholms stads idrottsförvaltning (2013). *Bidragsregler, 2013.*

<http://www.stockholm.se/KulturFritid/foreningsliv/Foreningsstod/Bidragsregler/>

Svenska Handbollsförbundet (2009). *Svenska handbollsförbundets policy avseende alkohol/droger.*

http://www.svenskhandboll.se/ImageVaultFiles/id_367/cf_31/Policy_kompl_091124.PDF

Svenska Ridsportförbundet (2013). *Alkoholpolicy SvRF, hämtad 2013.*

http://www3.ridsport.se/ImageVaultFiles/id_18849/cf_559/Alkoholpolicy.PDF

Trondman M (2005a). *Unga och föreningsidrotten – En studie om föreningsidrottens plats, betydelse och konsekvenser i ungas liv.* Stockholm: Elanders Gotab/Ungdomsstyrelsen.

Trondman M (2005b). *Träna och supa till helgen: Om föreningsidrott, socialt kapital och alkohol i ungas liv.* Idrottsforum.org, 22 mars 2005.

Unogård O, Mattsson M (2013). *Idrottare spolar inte kröken.* Svensk idrottsforskning, vol 3, s 17-21.

Wagnsson S (2009). *Föreningsidrott som socialisationsmiljö. En studie av idrottens betydelse för barns och ungdomars psykosociala utveckling.* Doktorsavhandling. Karlstad: Karlstad University Studies 2009:53, Estetiska-filosofiska fakulteten.

Weber M (1983). *Ekonomi och samhälle: förståelsesociologins gränser.* Lund: Argos.

Vella och Cameron-Smith (2010). *Alcohol, Athletic Performance and Recovery.* Nutrients 2010, 2, s 781-789.

Wichstrøm T, Wichstrøm L (2009). *Does sports participation during adolescence prevent later alcohol, tobacco and cannabis use?* Addiction, 104: 138-149.

Bilaga

Kommande rapporter inom forskningsprojektet Ung livsstil:

Barn- och ungdomsidrottens sociala struktur – En utmaning för idrottsrörelsen och politikerna, S. Elofsson, U. Blomdahl, M. Åkesson, L. Lengheden

Idrotts- och motionsvanor bland ungdomar i Farsta, U. Blomdahl, S. Elofsson, M. Åkesson

Hälsa och livskvalitet bland ungdomar i Farsta, S. Elofsson, M. Åkesson

Utomstående i fritids- och kulturutbudet i Farsta, U. Blomdahl, S. Elofsson, L. Lengheden, M. Åkesson

Ung livsstil i särskolan, L. Lengheden, U. Blomdahl, S. Elofsson

Rapporter inom forskningsprojektet Ung livsstil på uppdrag av Myndigheten för ungdoms och civilsamhällesfrågor:

Ung livsstil i lågstatus- respektive högstatusområden, S. Elofsson, U. Blomdahl, L. Lengheden, M. Åkesson

Föreningslivet igår, idag och i framtiden, U. Blomdahl, S. Elofsson, L. Lengheden, M. Åkesson

Övriga rapporter:

Spontanidrott för vilka? En studie av kön och nyttjande av planlagda utomhusytor för spontanidrott under vinterhalvåret, U. Blomdahl, M. Åkesson, S. Elofsson